

BESEDA MIŠKU KRANJCU*

Stojimo pred duhovno žetvijo umetnika in revolucionarja, pisatelja Miška Kranjca, ki bo pojutrišnjem praznoval svoj življenjski jubilej. Naloženo mi je bilo, da ob tej priložnosti spregovorim besedo o človeku, ki je zrasel iz naše pokrajine in ga vsi poznamo, pa se sredi vsakdanjega pehanja z življenjem, sredi zaletavega hlastanja po vsem in za vsem, kar nam poklanja ali s čimer nas kaznuje kipeča sedanost, ne zavedamo v polni meri tega, kar je ta človek prispeval v kulturno zakladnico slovenskega stvariteljskega duha, ne zavedamo se, kaj mu dolguje napredna, revolucionarna misel na Slovenskem.

Štiri desetletja so minila, odkar je uporni Poljanec potrkal na vrata uredništva slovenskih časnikov, revij in založb. Naša dežela je majhna, s sodobnim jeklenim ptičem jo preletiš v nekaj minutah, pot od poljanskega močvirja, od kalnih jarkov, črnkastih Murinih rokavov, od vaške gmajne do Ljubljane pa je bila za dečaka dolga, polna potrebnih in nepotrebnih strmin in zavojev. Toda vsaka pot — najsi bo še tako strma in težka, naj bo dolga na tisoče milj — se začne z enim samim, samim korakom. Mlavec je ta korak naredil in nič ni bolj naravnega kot dejstvo, da je, predvsem spočetka, pri iskanju svoje prave poti prehodil kak ovinek ali kako strmino po nepotrebem.

Skoraj štiri desetletja stoji Kranjec v slovenski kulturi in v naši književnosti tako trdno, da ga iz nje ne bo premaknil še tako strog kulturni ali slovstveni zgodovinar. Slovenska napredna, revolucionarna misel je v svojem plimovanju in upadanju, v svojih zmagah in težavah skozi desetletja povezana s Kranjčevim imenom. Tako je dejstvo — pa če je to komu prav ali ne.

Pred vami razgrnjeno delo zgovorno priča o neverjetni vitalni osebnosti, živopisno raznoteri v oblikah, prijemih in načinih ustvarjanja, toda monolitni, čisti in jasni v svoji človečnosti, uporni, trdni in dosledni v svojem političnem in nazorskem stremljenju.

Zgolj iz prostorne utesnjenosti nismo mogli prikazati vsega, kar je Kranjec napisal po revijah in časnikih, pa tudi ne vsega, kar je bilo napisano o njem in njegovem delu. Toda že to, kar imate pred seboj, je dovolj, da zbudi spoštovanje celo pri tistih, ki mu zaradi svojih literarnoestetskih ali političnoideoloških konceptov niso naklonjeni.

Kar je sprejela in vsrkala vase otroška duša, ostane v njej neizbrisno zapisano. Naj premetava poznejše življenje človeka tako ali drugače, naj mu v obilici nasuje radosti in veselja, naj ga obdarí z ljubeznijo ali mu nakloni samotno trnovo pot, polno bolesti, razočaranj in tesnobnega obupa: vsa poznejša doživetja ne morejo nikoli povsem prekriti teh temeljnih prvinskih spoznanj, na katerih sloni in iz katerih se oblikuje čustveni in miselni svet določene osebnosti.

In duša občutljivega dečaka je bila polna spoznanja o tem čudežnem, vendar čudno urejenem življenju daleč stran od vélikega in šumnega sveta. Kot otrok je doživel revščino, ki mu je ostala najzvestejša družica vse do poznih mladeniških let. Doživel je krivico, ki se pošastno zareže v meso in v dušo in jo samó neizkušeno in preračunljivo otroštvo v svoji duhovni čistosti

* Govorjeno ob odprtju razstave K. del v Murski Soboti.

in telesni nebogljnosti lahko občuti tako pretresljivo, kakor poslej odrasli nikoli več. Doživel pa je tudi občutek svobode — ta svojstveni dar, ta posebni privilegij ubogih otrok. Svojstven zato, ker je imajo tako bore malo, ker smejo in morejo tako malokdaj, ker jo doživijo tako redkoma, toda kadar jo doživijo, pa četudi samo za begoten trenutek, jo doživljajo v čisti, nagonski, prvinski obliki, da jim njena slast prevzame vse žitje in bitje, zato zakoprne po njej neutešljivo. In čim bolj se jim izmika, tem silnejše je njihovo hrepenenje, tem strastneje se bojujejo zanjo. In končno, doživel je ves ta čudežni zastonski svet, ki ga je obdajal, naravo, ki si jo samovoljno laste tisti, ki ničesar nimajo. Doživel je turobno-veselo prelest naše pokrajine, ki povsem zastonj ponuja svoje razkošje radoživi, dojemljivi duši in lepôte žejnim očem.

Iz teh prvin je raslo, se razraščalo, obogateno s kasnejšimi izkušnjami in spoznanji, njegôvo stvariteljsko snovanje, doživljalo vzpone in oseke, iz teh mladostnih spoznanj je pognalo njegovo napredno, revolucionarno uredniško, publicistično in politično delo, doživljalo prav tako vzpone in poraze. Sleherni poraz pa je resničnemu bojevniku le najvernejše napotilo za nadaljnji boj. In Kranjec je v zvrhani meri užil bridkost in slast tega boja.

Z Miškom Kranjcem stopajo v slovensko umetnost naši književnosti doslej neznani, novi ljudje. Nova pokrajina zadiha in zazveni z novimi barvami in z novimi akordi. In sam pisatelj je svojstven in nov, celo v krogu naprednega, če ga smem samovoljno imenovati — burjevstniškega rodu.

O malih ljudeh in o na videz majhnih rečeh spregovori umetnik. O ljudeh, ki jih je imel rad, ki bi jim rad nekaj povedal, o ljudeh, ki jim je kruh bridka stvar, o ljudeh, ki jim je zemlja tista os, okoli katere se vrtil vse njihovo življenje: pesmi polj in gozdov odpeva pesem ceste, tej odzvanja pesem gora, rdečemu gardistu odpevajo borci štirinajste. In vsi, prav vsi, od tistih iz povesti o dobrih ljudeh, do tistih, ki krvave za véliko stvar, vsi iščejo svoj prostor na soncu.

Kranjčevi junaki, če naj jih sploh tako imenujemo, niso mogočne osebnosti, ki bi snemale svet s tečajev. Prav gotovo nobeden izmed njih ne bo kot posameznik stopil v zgodovino človeštva. Toda skoraj vsi so člani tiste vélike družine razžaljenih in ponižanih, ki v svojih skritih, plahih sanjah nosijo podobo pravičnejšega in človečnejšega sveta. Nekaterim je življenje naložilo pretežka bremena na njihova šibka ramena, zato omahnejo in vdani v božjo previdnost čakajo, da se dopolni njihova usoda; drugi so zazrti v prihodnost: padajo, vstajajo, upajo, da se bo zganilo v ljudeh; tretji se bojujejo, trdno prepričani, da žrtve niso zaman in da bodo zdramili in prečistili vest človeštva.

Dragi slavljeneč! Želel si, da bi bilo današnje srečanje skromno in tiho, brez nepotrebne hrupa. Razmeroma razsežna dvorana je premajhna, da bi prikazali vse, kar si napisal. In da se nas je zbralo nekoliko več, kakor je dopustno, da mine kaka stvar povsem tiho in neopazno — ni naša krivda. Z velikim veseljem pa sem opustil za táko priložnost običajne življenjepisne in druge podatke, ker bude misel na človeka, ki je bil. Miško, ti pa si, zato sem se dotaknil le tvoje mladosti. Kajti v svojem delu, svojih hoténjih in načrtih si še vedno mlad, čeprav ti bolezen ponagaja. Izognil sem se tudi literarnozgodovinskim oznakam in dolgovoznemu naštevanju tega, kar imamo pred seboj.

Rad bi poudaril le, da so — blago rečeno — malce smešni tisti, ki so te po vsej sili hoteli napraviti za prekmurskega pisatelja in so ti celo določili Prekmurje kot nekak literarni fejd, z neizrečeno mislijo: čez ne segaj. Ti si

slovenski pisatelj in v svojih najboljših stvaritvah — pripadaš najbrž še komu drugemu. Ne morem se strinjati tudi s tistimi, ki te po učbenikih, iz katerih se še vedno uči naša mladina, ovešajo z neko megleno, svojstveno idiliko, ki je baje najbolj značilna za tvoje pisanje. Tista človečnost, ki se kakor rdeča nit vleče skozi vse tvoje delo, je bolj otipljiva, in nedopustno je zamenjavati idiliko s pristno liriko in resnično tragiko.

Prenešetokrat si se vkradel v sanje, vélikemu svetu neznanih in nepotrebnih — od boga in sveta zapuščenih malih ljudi. Zdaj si kriknil kot umetnik, zdaj kot revolucionar — vselej pa kot človek.

Dragi Miško! Dokler ti je rôka pokorna, duh gibčen in bister, dokler ti je oko predirno in jasno, uho sposobno, da tenko prisluhne radostim in tegobam življenja — ustvarjaj. In bodi nam zdrav!

Marija Cenda

Trst

SLOVENSKI RAZSVETLJENCI IN METASTASIO

V Zoisovem krogu se je izoblikovala misel, da je slovenski jezik tako kot italijanski primeren za petje oper. To lastnost slovenskega jezika so preroditelji dokazovali s pisanjem za petje prikladnih besedil in prevajanjem italijanskih arij. Da so bila njihova prizadevanja uspešna, pričata naslednji poročili:

Članek dr. Jakoba Zupana Prednost kranjščine pred ruščino in srbohrvaščino, priznana od Rusov in Srbov samih, objavljen v Ilirskem listu 5. III. 1831, prinaša anekdoto o Metastasiju. Italijanski pesnik da si je zaželel slišati slovensko pesem in je pohvalil njeno blagoglasnost. Pesem je bila Linhartova, najbrž eden od slovenskih vložkov za opere, ki sta jih sestavljala Zois in Linhart¹. Zoisovo besedilo — prevod šaljive italijanske popevke v slovenščino — navaja Marcel de Serres v knjigi Potovanje v Avstrijo ali statistični in zemljepisni esej o tej državi, Paris 1814, kot dokaz za harmoničnost slovenščine.²

Če so preroditelji želeli, da tekmuje slovenščina na odru v peti besedi z italijanščino, se skorajda niso mogli izogniti poskusom, da bi prevajali ali posnemali Metastasija, ki je bil najslavnejši libretist tiste dobe. Do teh poskusov, ki so obenem prvi poskusi posvetne dramatike pri Slovencih, je prišlo še pred Zoisom in Linhartom. Sem spadata delni prevod Metastasijevega Artakserksa izpod peresa Jurija Japlja in Devova opereta Belin, pri kateri je sicer Metastasijev delež zelo majhen. Zdelo se mi je potrebno obravnavati ti dve deli, da se izpriča zanimanje njunih avtorjev za italijansko gledališče. V 18. stoletju je imelo namreč ljubljansko občinstvo priložnost videti veliko število italijanskih predstav, toda S. Škerlj vidi v dejstvu, »da se je naše izobraženstvo predvsem seznanjalo s tistim delom italijanske dramatike — melodramo, opero, opereto —, kjer je muzika glavno, a ne tekst«, enega od vzrokov, da se prvi »vpliv italijanskega gledališča v glavnem ne odraža... v naši literarni pro-

¹ A. Gspan, A. T. Linhart — Zbrano delo, Ljubljana 1950; str. 463.

² I. Prijatelj, Slovenščina pod Napoleonom, Veda I, 1911, str. 231.